

JYX

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kyläkoski, Kaisa

Title: Toimittiko Anders Lizelius Tieto-Sanomat?

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja, 2022

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Kyläkoski, K. (2022). Toimittiko Anders Lizelius Tieto-Sanomat?. Pohjolan historiankirjoitus : tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta, 5.8.2022.

<https://pohjolanhistoriankirjoitus.blogspot.com/2022/08/>

More

[Create Blog](#) [Sign In](#)

Pohjolan historiankirjoitus

Tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta - ISSN 2737-1948 / CC BY

[Etusivu](#)[Blogi & toimituskunta](#)[Kirjoita blogiin!](#)[Historiografista tutkimusta](#)

5.8.2022

Toimittiko Anders Lizelius Tieto-Sanomat?

Kaisa Kyläkoski

Historiantutkimus perustuu lähteisiin ja niistä tehtyihin johtopäätöksiin. Koska jokaisen yksityiskohdan omatoiminen selvittäminen on kuitenkin mahdotonta, tulee tutkimuksen perustua myös aihepiirin aiempaan tutkimukseen. Erityisesti niin sanotut "yleisesti tunnetut" seikat on tapana poimia kirjallisuudesta niitä sen enempää kyseenalaistamatta. Esimerkiksi Mynämäen kirkkoherra Anders Lizelius (1708–1795) tunnetaan vuonna 1776 julkaistun ensimmäisen suomenkielisen sanomalehden toimittajana. Niinhän lukee joka paikassa. Vai lukeeko?

Lizeliuksen ja *Suomenkielisten Tieto-Sanomien* historian kirjoittaneet Alpo Silander (1918) ja T. K. Otava (1931) kiinnittivät huomiota siihen, että lehti oli pian ilmestymisensä jälkeen unohtunut ja siitä oli esitetty virheellisiäkin tietoja. Heidän historiografisia katsauksiaan laajennetaan tässä tekstissä hieman, sekä ajallisesti että lähdepohjalla. Lähteiltä kysytään kuitenkin olennaisesti eri asiaa eli sitä, mitä oikeasti tiedämme Lizeliuksen yhteydestä *Tieto-Sanomiin*.

Pohjolan historiankirjoitus

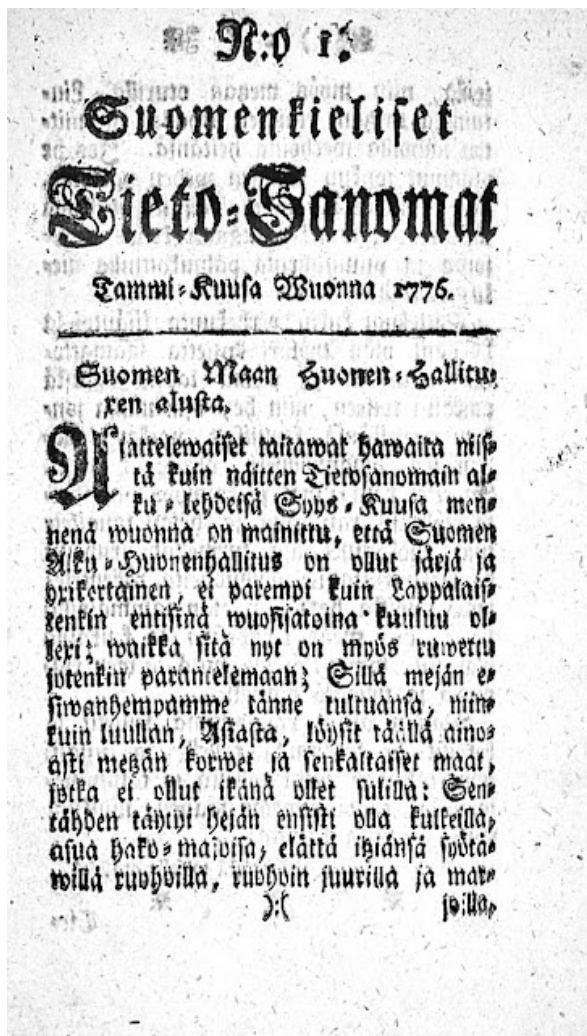
[Tarkastele profiilia](#)

BLOGIARKISTO

[elokuuta 2022 \(1\)](#)[kesäkuuta 2022 \(1\)](#)[toukokuuta 2022 \(1\)](#)[huhtikuuta 2022 \(1\)](#)[maaliskuuta 2022 \(1\)](#)[helmikuuta 2022 \(1\)](#)[tammikuuta 2022 \(1\)](#)[joulukuuta 2021 \(1\)](#)[marraskuuta 2021 \(1\)](#)[lokakuuta 2021 \(1\)](#)[syyskuuta 2021 \(1\)](#)[heinäkuuta 2021 \(1\)](#)[kesäkuuta 2021 \(1\)](#)

TUNNISTEET

[1500-luku](#)[1600-luku](#)[1700-luku](#)[1800-luku](#)[1900-luku](#)[1980-luku](#)[aateli](#)[Ahvenkoski](#)[Aleksanteri I](#)[Anders Lizelius](#)[arkistolaitos](#)[baltiansaksalaiset](#)[Edvard Rodhe](#)[Eino Jutikkala](#)[Emanuel Linderholm](#)[Eva Österberg](#)[Fredrika Dorotea](#)[Heikki Ylikangas](#)[henkilöhistoria](#)[Henrik Klaunpoika Horn](#)[Herman Lundström](#)[Herman Råbergh](#)[historia](#)

Suomenkielisten *Tieto-Sanomien* ensimmäinen numero ilmestyi tammikuussa 1776. Näyttenumero ilmestyi syyskuussa 1775. Lähde: Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Monien muiden 1700-luvun lehtien tapaan *Suomenkielisten Tieto-Sanomien* omilta sivuilta ei käy ilmi tekijän tai tekijöiden henkilöllisyys. Todennäköisimpiin asiakirjalähteisiin perehtyneen Silanderin mukaan "Varmuuden vuoksi asiata Ruotsin valtioarkistosta tiedusteltaessa ilmoitettiin, ettei siviilitoimituskunnan diarista eikä kansliakollegin pöytäkirjoista vuosilta 1775 ja 1776 ollut löydettävissä mitään Tietosanomia koskevaa anomusta".

Silanderin ja Otavan mielestä oli erikoista, että Henrik Gabriel Porthanin (1739–1804) kirjallisessa jäämistössä *Tieto-Sanomien* esiintyy vain kerran. Näkemys on helppo ymmärtää, kun sen suhteuttaa Porthanin toiminnan ja tuotannon laajuuteen. Porthanin maininta *Tieto-Sanomista* kesäkuussa 1779 Suomesta kirjoittamassa katsauksessaan kuuluu vapaasti suomennettuna: vuonna 1777 Turussa alkoi ilmestyä suomenkielinen sanomalehti; mutta se lopetti vuoden lopussa, sillä julkaisijalle ei ollut siitä haittaa, mutta ei hyötyäkään (*Im I. 1777 fing man gar in Åbo eine finnische Zeitung an; sie hörte aber beim Ende des Jars wieder auf, weil der Verleger zwar keinen Schaden, aber doch auch keinen Vorteil dabei hatte*). Kukaan ei tiittävästi ole tarkistanut, onko Porthanin käsikirjoitus säilynyt tai nähnyt sitä, joten virheellisen vuosiluvun syntyhistoria jää tuntemattomaksi. Vaikka kyseessä olisi Porthanin muistivarainen erhe, on huomattavaa, että hän halusi huomioida lehden olemassaolon kertoessaan maastaan kansainväliselle yleisölle.

Epätarkkuus vaivaa myös muita varhaisia mainintoja. Silander toteaa, että kun Reinhold von Becker anoi vuonna 1820 aloittaneille *Turun Wiikko-Sanomille* senaatilta ilmestymislupaa, hän väitti ainoan aiemman suomenkielisen lehden ilmestyneen vain kerran kuussa. *Suomenkieliset Tieto-Sanomien* kuitenkin ilmestyi kaksi kertaa kuukaudessa. Ehkä juuri uusi lehti innosti kaunopuheisuuden ja runousopin professori Johan Fredrik Walleniuksen käymään läpi *Suomenkieliset Tieto-Sanomien* ja keräämään näistä bibliografiset tiedot eli ainakin sivujen koot ja numeroiden määrät. Tammikuussa 1821 Adolf Ivar Arwidsson välitti näitä yksityiskohtia Anders Johan

historiakulttuuri
 historiakuva
 historiallinen kriminologia
 historiankirjoitus
 historiografia
 Hjalmar Holmquist
 Horn-suku
 isoviha
 Jaakko Gummerus
 Johan Jakob Nordström
 Juhana-herttua
 Juho Rudolf Koskimies
 Kaarlo Blomstedt
 Karl Adolf Appelberg
 kirkkohistoria
 kruunu
 kultuurihistoria
 Kustaa IV Adolf
 Kuurinmaa
 lehdistöhistoria
 maanluovutus
 maanomistus
 mahtivaltio
 Martti Ruuth
 mentaliteettien historia
 mentaliteettihistoria
 metodologia
 mikrohistoria
 oikeushistoria
 rauhansopimukset
 rikoshistoria
 Ruotsi
 Ruotsin valtakunta
 sotilasvaltio
 Suomen historia
 Suomen historiankirjoitus
 Suomen suuriruhtinaskunta
 Suomenkieliset Tieto-Sanomien
 Suomi
 suuri Pohjan sota
 talonpoikainen vapaus
 talonpojat
 tilaperimys
 toimijuus
 Turku
 Uudenkaupungin rauha
 valtionrakennus
 valtiosääntö
 varhaismoderni aika
 Veli Verkko
 Venäjä
 veronkanto
 verotus
 Viipuri

Sjögrenille Pietariin ja mainitsi, että tiedot "Litzeliuksen Tieto-Sanomista" julkaistaisiin "Morgonbladetissa". Arwidssonin perustamasta *Åbo Morgonbladista* kyseistä esitystä ei kuitenkaan löydy.

Viro

vuorovaikutus

väitöskirja

Vuonna 1831 julkaistussa kirjassaan C. A. Gottlund puolestaan väittää alaviitteessä, "että kuin v. 1776 aloitettiin Turussa toimitto yhet Suomalaiset Sanoma-lehet nimellä "Suomen-kieliset Tieto-Sanomat;" niin nämät aikomukset kohtais niin paljon vastusta, ja niin vähä osto-miehiä, että kuin olivat painaneet 4 numerota, niin herkäsivät pois koko laitoksesta." Aivan näin nopeasti ilmestyminen ei päättynyt.

Epätarkkuudet viittaavat siihen, että on luotettu muisti- tai kuulotietoon. Tilanne korjaantui vasta kun *Åbo Tidningarissa* ilmestyi syksyllä 1834 varsin perusteellinen katsaus *Suomenkielisiin Tieto-Sanomiiin*. Kirjoittaja oli käynyt läpi jokaisen numeron *Tieto-Sanomien* vuosikerrasta ja kerännyt sisällysluettelon, jonka julkaisemista hän perusteli lehden tuntemattomuudella ja vähäisillä säilyneillä numeroilla. Tuntemattomuudesta hän antaa esimerkiksi sen, ettei *Tieto-Sanomia* mainittu kertaakaan samaan aikaan Turussa ilmestyneessä ruotsinkielisessä lehdessä eli hän oli käynyt läpi kyseisestä lehdestä ehkä useammankin vuosikerran. Lisäksi kirjoittaja huomauttaa, ettei *Tieto-Sanomia* mainittu saksalaisessa Kustaa III:n ajan oppineisuutta esitelleessä julkaisusarjassa. Jälkimmäisellä todennäköisesti viitataan Lüdeken esittämään lehdistöhistorialliseen katsaukseen, joka oli rajattu tieteellisempiin lehtiin eli *Tieto-Sanomien* poisrajaus oli täysin perusteltua.

Myöhemmän historiankirjoituksen kannalta *Åbo Tidningarin* kirjoituksen merkittävin osa on kappale, jossa esitellään *Tieto-Sanomien* julkaisijaksi (*utgifware*) Anders Lizelius. Valitettavasti tässä kohtaa kirjoittaja ei anna mitään viitettä tiedon lähteelle. Jos kyse oli pelkästä muistitiedosta, sillä oli ylitettävänään jo lähes 60 vuotta.

Muutamaa vuotta myöhemmin julkaistu artikkeli paljastaa, että kyseessä ei ollut yleinen tieto. "Lyhyt kertomus Suomenkielisistä sanomalehistä" perustui empiriaan, sillä kirjoittaja oli päässyt näkemään ja laskemaan *Tieto-Sanomat*: "puoli arkkia kahesti kuukauessa ilmestyi; siis kaikkiaan wuoessa 24 lähteä". Tämä oli mahdollista, sillä Turun tulipalon jälkeen yksi täydellinen vuosikerta oli lahjoitettu yliopiston kirjastolle. Kirjoittaja ei näytä tunteneen *Åbo Tidningarin* artikkelia tai hän epäili siinä esitettyä tietoa, sillä *Tieto-Sanomista* todetaan: "Ken sitä lie toimittanut emme warmmaan tiä, taisi woan olla Gabr. Porthan."

Tammikuun 1838 *Borgå Tidningiin* kirjoittanut ei ole kokenut vastaavaa epävarmuutta, vaan hän ilmoitti *Tieto-Sanomien* ilmestyneen vuonna 1777 Mynämäen kirkkoherra A. Lizeliuksen toimesta. Jos hän oli tukeutunut *Åbo Tidningarin* artikkeliin, virhe vuosiluvussa oli omansa tai kirjapainon.

Vuonna 1859 Porthanin lyhyeen elämäkertaan kirjoitettiin "ja ei suinkaan hän ollut aivan osatoin ensimmäisten suomenkielistenkään "Tieto-sanomain" toimeen panossa, joita aljettiin antaa mainitussa kaupungissa v:na 1776, ja jotka kohta lakkasivat lukijain puutteesta". Todennäköisesti artikkelin oli kirjoittanut *Mehiläisen* tuolloinen toimittaja Rietrik Polén, joka keväällä 1858 puolustamassaan väitöskirjassaan ohitti tekijäkysymyksen kirjoittaen "V:na 1776 koetetaan toimittaa "Suomenkielisiä tietosanomiam", mutta tilaajain puutteesta lakkaavat yhdestä vuodesta". Myös Julius Krohn jätti vuonna 1862 hyväksytyssä väitöskirjassaan tulkintavaraa: "toimittajana oli eräs Lizelius".

Väitöskirjassaan Polén viittasi viisi vuotta aikaisemmin ilmestyneeseen *Litteraturbladin* artikkeliin, johon sisältyneessä bibliografisessa luettelossa *Tieto-Sanomien* julkaisijaksi on ilmoitettu Anders Lizelius. Kuitenkaan käsitys ei ollut vielä seuraavallakaan vuosikymmenellä täysin vakiintunut, sillä kirjapainoja käsitellessään F. W. Pipping väittää "kuulopuheen perusteella" *Tieto-Sanomien* kirjoittajaksi maisteri Gabriel Lizeliusta (*författade, såsom det säges, af ofvanför omtalade Magister Gabriel Lizelius eller Lizelles*). Aiemman maininnan (*ofvanför*) yhteydessä Gabriel Lizelius esitellään Anders Lizeliuksen poikana. Jälleen kyseessä on artikkeli, josta puuttuu lähdeviitteet.

Tämän jälkeen eli 1870-luvulta alkaen Anders Lizeliuksen nimi toistuu artikkelista toiseen ilman varauksia tai kyseenalaistuksia. On valitettavaa, että konsensuksella ei

ole arvoa tiedon totuudellisuuden arvioinnissa.

Albert Gebhardin näkemys Tieto-Sanomien tekemisestä vuonna 1776. Kuva: *Tuulispää* 13–16/1926.

Tieto-Sanomien tekijäksi toimittamis- ja kirjoittamismielessä on siis tarjottu enimmäkseen ruotsiksi ja latinaksi julkaissutta Henrik Gabriel Porthania, 67-vuotiaasta Anders Lizeliusta, tämän 26-vuotiaasta Gabriel-poikaa, joka oli vuoden 1776 alkaessa Turun akatemian konsistorin amanuenssi, sekä "erästä Lizeliusta". Se, että Lizeliuksia on tarjottu eri muodoissa, ei takaa, että esittäjillä on ollut käytettävissään eri lähteet, mutta se on ainakin mahdollista. Jos lähteet olisivat riippumattomia, todennäköisyys, että Lizeliukset olivat päävastuussa *Tieto-Sanomista*, kasvaisi merkittävästi.

Otava huomioi omassa tutkielmassaan, että Mynämäki on "kaukainen toimituspaikka" eli pappilasta oli Turkuun matkaa 35 kilometriä. Hän ei kuitenkaan mieti, mitä tämä olisi käytännössä tarkoittanut kirkkoherran työn ohessa kahdesti kuussa tehtävälle toimittamiselle. Olisiko Lizelius lähettänyt tekstin painettavaksi uskoen omaan merkkiarvioonsa ja kirjapainon ammattitaitoon? Vai olisiko kuitenkin ollut tarpeen olla paikan päällä kommentoimassa ja korjaamassa?

Vuonna 1776 Frenckellin kirjapainossa oli *Tieto-Sanomien* lisäksi työn alla Anders Lizeliuksen Raamatun suomennoksen toinen ja korjattu painos. Sen oikolukua oli hoitamassa Andersin poika Gabriel Lizelius, kunnes hänet nimitettiin toukokuussa 1776 Turun hovioikeuden kamreeriksi ja tilalleen tuli pikkuveljensä Samuel. Samuel toimittaisi myöhemmin eli vuonna 1783 satiirista viikkolehteä *Angenäma Sjelfswäld*. Tai ainakin Porthan identifioi hänet kyseisen lehden toimittajaksi yhdessä kirjeessään. Näistä aihetodisteista syntyy ajatus poikien osallisuudesta *Tieto-Sanomien* toimittamiseen.

Varmuus siitä, että Anders Lizelius hoiti yksinään *Tieto-Sanomien* toimittamisen – tai ettei hoitanut – jää saavuttamatta. Se, että yliopistossa koulutetut ja suomea osaavat poikansa asioivat lehden julkaisuajanaan kirjapainolla ei ole todistus heidän osallistumisestaan *Tieto-Sanomien* toimittamiseen. Kirjallisuuden läpikäynti herättää

kuitenkin ajatuksen siitä, että on syytä katsoa pidempään yllä esitettyä Albert Gebhardin piirtämää kuvaa. Vaikka lehdistöhistoriassa on taipumus nähdä varhaiset yhden nimekkään kulttuuri-ihmisen sankaritekona, mukana on voinut olla muitakin vastuunkantajia. Jopa leivonnaisia tarjoillut nainen.

Kaisa Kyläkoski on Suomen historian väitöskirjantutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Hän tutkii 1700-luvun sanomalehtiä.

Alkuperäislähteet

Kansalliskirjasto. Käsikirjoituskokoelma. Coll 209 Anders Sjögren. Saapuneet kirjeet. Arwidsson 27.1.1821

Lähteet

[Anon]. Finsk Tidnings-Litteratur. *Åbo Tidningar* 11. & 15.10.1834.

[Anon]. Öfversigt af Finlands Tidnings-Literatur. *Borgå Tidning* 5. & 10.1.1838.

[Anon]. Henrik Kaapriel Porthan. *Mehiläinen* 1/1859, 6–14.

Gottlund, C. A. *Otava eli suomalaisia huvituksia. I osa.* 1831.

Krohn, Julius Leopold Fredrik. *Suomenkielinen runollisuus ruotsinvallan aikana, ynnä kuvaelmia suomalaisuuden historiasta.* 1862.

Lüdeke, Christoph Wilhelm. Gelehrter Anhang, oder Nachrichten von allerey mit den Zustande der Gelehrsamkeit in Schweden verbundenen Gegenständen. *Allgemeines schwedische Gelehrsamkeits-Archiv unter Gustaf des Dritten Regierung. Ester Theil.* 1781, 237–285.

M-n., A. Muistelmia Suomalaisista sanomalehdistä. *Suometar* 21.5., 4.6., 9.7, 16.7, & 23.7.1858.

Otava, T. K. Antti Lizelius ja hänen "Suomenkieliset Tietosanomansa". *Suomi* V:11:1. 1931.

Pipping, Fredr. Wilh. Några historiska underrättelser om Boktryckeriet i Finland. Sjunde Stycket. *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* 8(II). 1867, 195–387.

Polén, Rietrik. *Johdanto Suomen kirjallisuushistoriaan.* 1858.

[Porthan, Henrik Gabriel]. Neueste Nachrichten von Finnland, dem europäischen Kanada. Kirjassa *August Ludwig Schlözer's ... Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts. Fünfter Theil, heft XXV-XXX.* 1779, 228–265.

R[enva]ll, R[obert Alfred]. Om Finlands tidningslitteratur. *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* 11/1853, 321–328.

Schybergson, M. G. *Finlands historia. Senare delen.* Edlund 1889.

Silander, Alpo. Antti Litzelius ja Suomenkieliset Tietosanomat. *Valvoja* 38(8). 1918 s. 371–382.

Silander, Alpo. Retkeily suomalaisen sanomiston huomenkoiton aikoihin. *Maatalous* 11(17). 1918, 208–212.

Tiilonen, R. Lyhyt kertomus Suomenkielisistä sanomalehistä. *Mehiläinen* 8/1837.

Vasenius, Valfrid. *Suomalainen kirjallisuus 1544–1877. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo.*

Pvm. 5.8.22

Tunnisteet: 1700-luku, 1800-luku, Anders Lizelius, historiografia, lehdistöhistoria, Suomenkieliset Tieto-Sanommat, Suomi, Turku

Uudemmat tekstit

Etusivu

Vanhemmat tekstit

Tilaa: Blogitekstit (Atom)

Teema: Picture Window. Sisällön tarjoaa Blogger.